

РОЗДІЛ I

Когнітивна лінгвістика

УДК 811.133.1:82-2

В. В. Андрієвська – кандидат філологічних наук,
асистент кафедри романських мов та перекладу
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Текстовий концепт СТРАЖДАННЯ: розгортання та способи вираження (на матеріалі творів французького театру абсурду)

*Роботу виконано на кафедрі романських мов
та перекладу ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті простежено розгортання текстового концепту-константи СТРАЖДАННЯ у французькій драматургії абсурдизму. Лінгвокогнітивний аналіз дав змогу виокремити текстові концепти ВНУТРИШНЄ СТРАЖДАННЯ та ФІЗИЧНЕ СТРАЖДАННЯ, а також виявити шляхи їхньої вербалізації у творах французького театру абсурду.

Ключові слова: текстовий концепт-константа, текстовий концепт, страждання, вербалізація, французький театр абсурду.

Андрієвська В. В. Текстовий концепт СТРАДАНИЕ: развёртывание и способы выражения (на материале произведений французского театра абсурда). В статье исследуется текстовый концепт-константа СТРАДАНИЕ во французской драматургии абсурдизма. Лингвокогнитивный анализ дал возможность выделить текстовые концепты ВНУТРЕННЕЕ СТРАДАНИЕ и ФИЗИЧЕСКОЕ СТРАДАНИЕ, а также способы их вербализации в произведениях французского театра абсурда.

Ключевые слова: текстовый концепт-константа, текстовый концепт, страдание, вербализация, французский театр абсурда.

Andriiievskia V. V. The Textual Concept SUFFERING: Development and Means of Expression (on the Material of the Plays of the French Absurdist Drama). The article deals with the investigation of the textual concept-constant SUFFERING in the play texts of French absurdist drama. Linguistic and cognitive analyses gave the possibility to mark out the textual concepts INTERNAL SUFFERING and PHYSICAL SUFFERING and to reveal the ways of their verbalization.

Key words: textual concept-constant, textual concept, suffering, verbalization, French absurdist drama.

Постановка наукової проблеми та її значення. Когнітивна поетика сьогодення відзначається дослідженням художнього простору згідно з когнітивно-дискурсивною парадигмою, яка дає змогу провести багатоаспектний аналіз домінантних смислів художнього тексту [2; 3; 4; 7]. Цей підхід робить можливим тлумачення художнього простору, що репрезентує негативну картину світу як результат діяльності авторської свідомості, непрямого відображення дійсності, часто неадекватного та викривленого [6]. Таку картину світу можна віднести до девіативних, або аномальних. Аномальний художній світ демонструють, наприклад, твори театру абсурду. Використання останніх як матеріалу лінгвокогнітивної розвідки і визначає **актуальність** нашого дослідження.

Своєрідним ключем до розкодування смислів художнього простору, зокрема аномального, є текстові концепти [4] та концепти-константи [5]. У французьких антип'єсах текстовий концепт “концентрує в собі результати авторського сприйняття навколишньої дійсності і пропагує їх читачеві” [4, 181]. Зі змістової точки зору, текстовий концепт (далі – ТК) у французькій драматургії абсурдизму представляє “глибинний смисл, згорнуту смислову структуру тексту, яка є втіленням інтенції та мотиву діяльності автора, результатом яких і є породження тексту” [4, 57].

Єдність франкомовних драматургів абсурдизму у визначенні головних ідей своїх п'єс надає підстави припустити можливість розгортання в текстах французького театру абсурду текстових концептів-констант, специфіка яких полягає в тому, що “вони пронизують усю творчість одного письменника або ж цілого літературного напрямку” [5, 36].

Зауважимо, що лінгвокогнітивну розвідку текстового концепту-константи (далі – ТКК) СТРАЖДАННЯ проводимо в рамках дослідження текстового концепту-ідеї (далі – ТКІ) АНТИЛЮДИНА. Перший становить структурну складову останнього і розгортається в інших текстових концептах французької драматургії абсурдизму.

Отож, метою нашої статті є представити розгортання ТКК СТРАЖДАННЯ та виявити шляхи його вербалізації у французькій драматургії абсурдизму. Завдання статті передбачають виокремлення ТК, що становлять структурні складові ТКК СТРАЖДАННЯ, а також з'ясування способів їхнього вираження у французькій антидрамі. Матеріалом дослідження слугують п'єси франкомовних драматургів-абсурдистів, зокрема С. Беккета (“En attendant Godot”, “La fin de partie”, “Oh les beaux jours”) та Е. Йонеско (“Les chaises”).

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. У світі, де живе антилюдина французького театру абсурду, страждання не є дивним явищем. Муки, душевні та фізичні, визначають життя людини. У світі абсурдизму діє лише одне правило: страждаєш – значить живеш. Свою думку про страждання в житті людини висловлює Е. Йонеско: *Je peux croire que tout n'est qu'illusion, vide. Cependant, je n'arrive pas à me convaincre que la douleur n'est pas* (“Я можу повірити в те, що все навколо не більше, ніж ілюзія, пустота. Проте мені ніяк не вдається себе переконати, що біль – це також ілюзія”).

Саме тому ТКК СТРАЖДАННЯ є одним із визначальних у концептуальному просторі франкомовних драматургів-абсурдистів і важливим структурним компонентом ТКІ АНТИЛЮДИНА [див.: 1, 236]. ТКК СТРАЖДАННЯ має два боки вираження. Перший – це переживання людини, її душевні муки, які реалізують ТК ВНУТРІШНЄ СТРАЖДАННЯ. Другий бік – фізичний біль, який охоплює хвору людину, недуги та фізичні вади, що, у свою чергу, втілюють у п'єсах французького театру абсурду ТК ФІЗИЧНЕ СТРАЖДАННЯ (див. рис. 1):

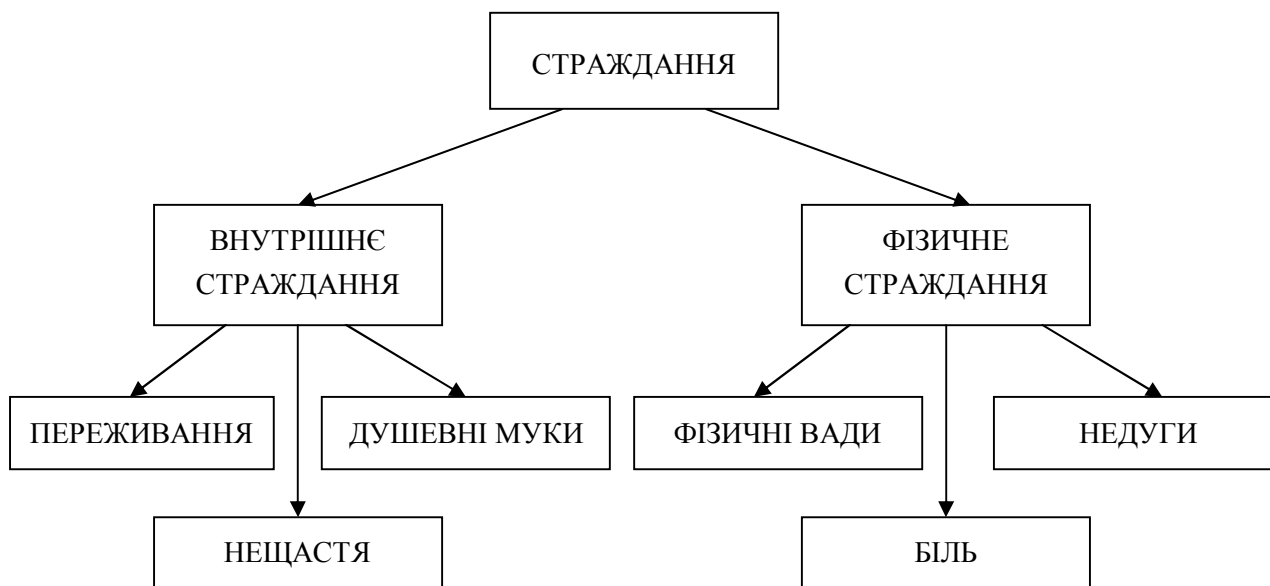

Рис. 1. Розгортання текстового концепту-константи СТРАЖДАННЯ у французькій антидрамі

У французьких антип'єсах ТКК СТРАЖДАННЯ реалізується такими лексемами-вербалізаторами: *souffrir* v.intr. (“éprouver une souffrance, des douleurs physiques ou morales” [8]) і *souffrance* n. f. (“le fait de souffrir”) [8].

Так, у п'єсах французької антидрами дієслово “страждати” фактично є синонімом дієслова “жити”: *Vladimir. – Est-ce que je dormais, pendant que les autres souffraient?* (Beckett, AG, 333) (“Невже я спав, коли інші страждали?”). Або в прикладі: *Le Vieux. – Beaucoup souffert, beaucoup appris*

(Ionesco, Ch, 65) (“Чим більше страждаєш, тим більше дізнаєшся”). Постійне перебування під тиском душевних переживань, розчарувань та безнадії змушує людину змиритися з тим, що страждати – це її призначення.

Персонажі французьких антип'єс часто і легко діляться з усіма своїми стражданнями. Мимоволі спадає на думку те, що вони ними вихваляються: *La Vieille*. – *Nous avons beaucoup souffert* (ibid., 65); *Le Vieux*. – *J'ai énormément souffert* (ibid.); *Le Vieux*. – *J'ai beaucoup souffert dans ma vie ...* (ibid., 71). Уживання дієслова *souffrir* v.intr. із прислівниками *beaucoup* adv. (“дуже”), *énormément* adv. (“надзвичайно”) має на меті лише підсилити і без того високу емоційну конотацію цього дієслова.

Підсилення значення дієслова *souffrir* v. intr. досягають також іншим способом, а саме його метафоричною реалізацією: *Vladimir*. – [...] *L'air est plein de nos cris*. [...] (Beckett, AG, 333). Людей настільки заповонив біль, що їхні крики страждання витають у повітрі.

Сема “страждання” може бути представлена й імпліцитно: *Clov* [...] *se prend la tête entre les mains* (Beckett, FP, 208). Людина схоплює голову руками саме тоді, коли їй боляче фізично або морально.

Ставлення героїв французької антидрами до самого факту страждання не є однозначним. Страждання для них – річ буденна, про що йшлося вище. Завдавати страждання комусь (“faire souffrir qqn” [8]) є такою здатністю, якою можна пишатися: *Hamm*. – *Je t'ai trop fait souffrir*. [...] *Je ne t'ai pas trop fait souffrir?* *Clov*. – *Si*. *Hamm* (soulagé). – *Ah! Quand même!* (ibid., 148). Персонажі театру абсурду не зволікають побажати страждань навіть найближчим людям: *Hamm*. – [...] *Ma mère?* [...] *Mon père?* [...] *Mon ... chien?* [...] *Oh je veux bien qu'ils souffrent autant que de tels êtres peuvent souffrir* (ibid., 145). Або ж порівнюють свої страждання зі стражданнями інших: *Hamm*. – [...] *Mais est-ce dire que nos souffrances se valent?* (ibid., 145). Нарешті, саме свої страждання герої французького антитеатру вважають причиною думок про самогубство та бажання покінчити з життям: *Winnie*. – *Tu te rappelles Brownie, Willie?* [...] *Tu te rappelles l'époque où tu étais toujours à me bassiner pour que je te l'enlève*. *Enlève-moi ça, Winnie, avant que je mette fin à mes souffrances*. *Tes souffrances!* (Beckett, BJ, 40).

Страждає кожен і страждає ціле людство, яке хворе, за словами Старого із п'єси Е. Йонеско “Les Chaises” (“Стільці”): *Le Vieux*. – [...] *Pourtant [...] Moi seul aurais pu sauver l'humanité, qui est bien malade*. [...] *j'aurais pu lui épargner les maux dont elle a tant souffert ce dernier quart de siècle* [...] (Ionesco, Ch, 73–74).

У текстах французької антидрами вербалізація ТКК СТРАЖДАННЯ відбувається також за посередництвом дієслова *gémir* v.intr. (“exprimer une souffrance d'une voix plaintive et par des sons inarticulés” [8]) та іменника *gémissement* n.m. (“expression vocale, inarticulée et plaintive d'une sensation intense, en particulier de la douleur; expression de la douleur” [8]) як таких, які вживають для зовнішнього вияву внутрішніх переживань: *Pozzo se tord, gémit, frappe le sol avec ses poings* (Beckett, AG, 319); *Vladimir*. – *Tu commences à me casser les pieds, avec tes gémissements* (ibid., 312); *Pozzo, gémissant, portant ses mains à sa tête* (ibid., 276).

Іншим зовнішнім утіленням людського страждання та душевного болю є сльози (*larmes* n.f.pl.) та сам процес їх породження – плач → плакати (*pleurer* v.intr.). Люди плачуть постійно, бо їхнім стражданням немає кінця: *Pozzo*. – [...] *Les larmes du monde sont immuables*. *Pour chacun qui se met à pleurer, quelque part un autre s'arrête* (ibid., 275). Сльози не припиняють проливатися. Коли хтось розпочинає плакати, інший у світі перестає.

Персонажам французької антидрами також немає іншого вибору, як дозволити своїм стражданням вийти назовні: *Lucky pleure* (ibid., 274); *Hamm*. – *Il pleure toujours* (Beckett, FP, 199). Плач людини у творах французького абсурду є так само, як і страждання, ознакою людського життя: *Hamm*. – *Qu'est-ce qu'il fait?* [...] *Clov*. – *Il pleure*. *Hamm*. – *Donc il vit* (ibid., 196).

Отже, у французькій антидрамі ТКК СТРАЖДАННЯ вербалізується за допомогою лексем *souffrir* v.intr., *souffrance* n.f., *gémir* v.intr., *gémissement* n.m., *pleurer* v.intr., *larmes* n.f.pl., де *souffrir* v.intr., *souffrance* n.f. виступають лінгвальним утіленням внутрішнього стану людини, а *gémir* v.intr., *gémissement* n.m., *pleurer* v.intr., *larmes* n.f.pl. – його зовнішнім вираженням (див. рис. 2).

ТКК СТРАЖДАННЯ розгортається у творах франкомовних драматургів абсурдизму в інших ТК, таких як ФІЗИЧНІ ВАДИ, НЕДУГИ та БІЛЬ. Персонажі п'єс французького театру абсурду постають перед очима глядачів фізичними каліками з багатьма хворобами та постійними нападами болю. Саме таким у творах французьких драматургів абсурдизму представлено образ антилюдини. Вона – втілення всіх недуг і фізичних вад людства.

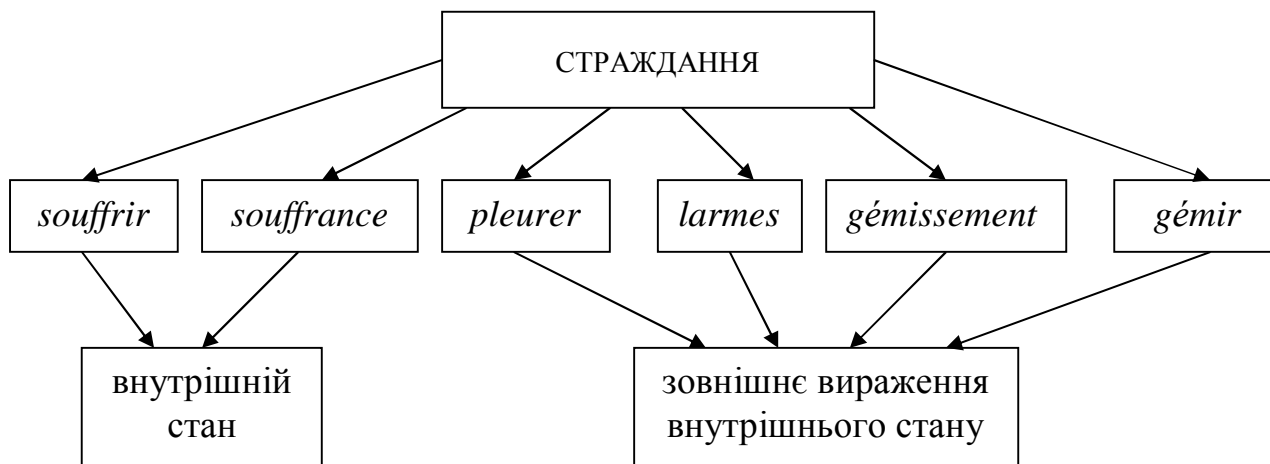

Рис. 2. Вербалізація текстового концепту-константи СТРАJДАННЯ в п'єсах французького абсурдизму

У п'єсах героїв французької антидрами зображують сліпими, глухими та німи. Так, Оратор у п'єсі Е. Йонеско "Les Chaises" позбавлений і слуху, і здатності розмовляти: *L'Orateur [...] fait comprendre à la foule qu'il est sourd et muet* (Ionesco, Ch, 85). Хам із твору С. Беккета "La Fin de partie" ("Кінець гри") не бачить із самого початку п'єси. Про його сліпоту дізнаємося опосередковано, через чорні окуляри, такі, які носять сліпці: *Lunettes noires* (Beckett, FP, 145). Крім того, очі його зовсім білі: *Hamm. – Tu n'as jamais vu mes yeux? [...] Il paraît qu'ils sont tout blancs* (ibid., 146). У другому акті Поццо та Лаккі втрачають, відповідно, здатність бачити та розмовляти: *Pozzo. – Mais il est muet* (Beckett, AG, 331); *Pozzo est devenu aveugle* (ibid., 317). Поццо не заперечує й тієї можливості, що одного дня вони стануть і глухими: *Pozzo. – [...] Un jour [...] un jour pareil aux autres, il est devenu muet, un jour je suis devenu aveugle, un jour nous deviendrons sourds [...]* (ibid., 332). Інколи поведінка героїв змушує припускати наявність у них тих чи інших фізичних вад: *Winnie. – Tu es devenu sourd, Willie? [...] Muet?* (Beckett, VJ, 74).

Отже, у творах французького абсурдизму відтворені фізичні недоліки людини. Вона не бачить, не чує, не розмовляє. Однак фізичне втілення таких вад має глибинне підґрунтя. Можливо, людина просто не хоче бачити, не має бажання чути та слухати, не хоче розмовляти. Таким способом автори абсурдизму представляють головні вади суспільства їхньої сучасності. Люди – сліпі, вони не бачать того, що їм слід було б бачити, або ж просто відмовляються бачити, вважаючи, що побачили вже достатньо: *Winnie. – [...] bientôt aveugle [...] assez vu* (ibid., 15) ("Вінні. – [...] скоро осліпну [...] достатньо побачила"). У глухоті розкривається їхня нездатність чути і слухати одне одного, що веде за собою неможливість комунікації. Люди перетворилися на антилюдей, вони незрячі, глухі та німі, а це головна причина неможливості їхнього повноцінного, гідного людини життя.

Фізичні вади антилюдини доповнені різноманітними недугами. Одні персонажі не можуть ходити, інші – не здатні сісти: *Estragon. – Je ne pourrai plus marcher* (Beckett, AG, 275); *Clov. – Je ne peux pas m'asseoir*. *Hamm. – [...] Et moi je ne peux pas me tenir debout* (Beckett FP, 151). Про каліцтво Хама дізнаємося з появи його в інвалідному візку: *[...] assis dans un fauteuil à roulettes*, *Hamm* (ibid., 143). У французьких антип'єсах діють також герої, які не мають кінцівок, зокрема ніг: *Hamm. – [...] Comment vont tes moignons? Nagg. – T'occupe pas de mes moignons* (ibid., 151). Вони їх утратили в аварії: *Nagg. – Tu te rappelles ... [...] L'accident de tandem où nous laissâmes nos guibolles* (ibid., 156).

Хворобам, якими страждають герої французької антидрами, немає кінця. Це, наприклад, звичайна застуда: *La Vieille. – Tu es un peu enrhumé* (Ionesco, Ch, 29). Можуть бути й усі недуги відразу: *La Vieille. – Docteur, docteur, j'ai des nausées, j'ai des bouffées, j'ai mal au coeur, j'ai des douleurs, je ne sens plus mes pieds, j'ai froid aux yeux, j'ai froid aux doigts, je souffre du foie, [...]* (ibid., 42). Крім того, у персонажів п'єс франкомовних абсурдистів здоров'я не є найкращим: *Hamm. – Comment vont tes yeux? Clov. – Mal. Hamm. – Comment vont tes jambes? Clov. – Mal* (Beckett, FP, 149). Хворі також і легені, герої постійно скаржаться та кашляють: *Pozzo. – [...] Qu'est-ce que j'ai fait de ma poivre? [...] J'ai perdu mon pulvérisateur! [...]* (Beckett, AG, 283); *Estragon, d'une voix mourante. – Mon poumon gauche est très faible. (Il tousse faiblement.)* (ibid.). Навіть втілити свої природні потреби вони не можуть без

додаткової допомоги: *Hamm.* – [...] *Ma colère tombe, j'ai envie de faire pipi.* *Clov.* – *Je vais chercher le cathéter* (Beckett, FP, 163). Їхні рани переходять у стадію нагноєння і кровоточать: *Vladimir.* – [...] *Voilà la plaie en train de s'infecter* (Beckett, AG, 308); *Vladimir.* – [...] *Il saigne.* *Pozzo.* – *C'est bon signe* (ibid., 275). Однак вигляд крові не лякає героїв французьких антип'єс, як це демонструє останній приклад ілюстративного матеріалу. Вони навіть уважають кровотечу “хорошим знаком” (*C'est bon signe*), ознакою життя. Увесь перелік хвороб завершує коматозний стан: *Winnie.* – *Le coma t'a repris?* (Beckett, BJ, 44).

Хвороби та недуги супроводжуються невинним болем. ТК БІЛЬ у творах франкомовних абсурдистів вербалізується словосполученнями *avoir mal* та *faire mal* (“відчувати біль”). Персонажі французького театру абсурду скаржаться на біль у всіх можливих частинах тіла. Це можуть бути ноги (*Clov.* – [...] *J'ai mal aux jambes, c'est pas croyable* (Beckett FP, 182)); шия (*Winnie.* – *Mon cou me fait mal!* (Beckett, BJ, 72)); голова (*Winnie.* – [...] *légers maux de tête parfois [...] vague migraine temps en temps* (ibid., 16–17)); вуха (*L'Elève.* – *J'ai mal aux oreilles, j'ai mal partout ...* (Ionesco, Ln, 141)); зуби (*L'Elève.* – *J'ai mal aux dents, Monsieur* (ibid., 122)); очі, горло, плечі, груди (*L'Elève.* – *Ah, j'ai mal ... ma tête ... [...] mes yeux ... [...] ma gorge ... [...] mes épaules [...] mes seins* (ibid., 142)). Боліти може і серце, але про це персонажі здогадуються лише завдяки сторонній допомозі: *Hamm.* – [...] *Cette nuit j'ai vu dans ma poitrine. Il y avait un gros bobo.* *Clov.* – *Tu as vu ton coeur* (Beckett, FP, 170). Адже не може боліти те, що не існує. В останньому прикладі ілюстративного матеріалу ТК БІЛЬ актуалізовано завдяки іменнику *bobo* n.m., який дитячою мовою означає “douleur physique” [8] (“фізичний біль”).

Висновки. Отже, аналіз художнього матеріалу дав підставу розглядати ТКК СТРАЖДАННЯ як одну зі структурних складових частин ТКІ АНТИЛЮДИНА та вважати його таким, що розгортається у французькій антидрамі як єдина ознака життя. ТКК СТРАЖДАННЯ реалізується як риса внутрішнього стану людини й охоплює лексеми *gémir* v.intr., *gémissement* n.m., *pleurer* v.intr., *larmes* n.f.pl. на позначення його зовнішнього вияву. Крім того, розвідка ілюстративного матеріалу надала можливість представити ТК ФІЗИЧНЕ СТРАЖДАННЯ, який розгортається у ТК ФІЗИЧНІ ВАДИ, НЕДУГИ та БІЛЬ. Постійний біль, фізична неповноцінність і переживання відіграють першорядну роль у психологічній стабільності та у відчутті задоволення життям персонажів французької антидрами.

Перспективи подальших досліджень. У цілому методика дослідження текстових концептів, представлена в нашій роботі, та результати цієї наукової праці будуть корисними під час проведення семантико-когнітивного аналізу художнього тексту та тлумачення складних для прочитання творів, що представляють аномальний художній світ.

Література

1. Андрієвська В. В. Концепт АНТИЛЮДИНА у французькій драматургії абсурдизму: структура, семантика, прагматика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Андрієвська Вікторія Валеріївна. – К., 2010. – 268 с.
2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Белехова Лариса Іванівна. – К., 2002. – 476 с.
3. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи / О. П. Воробйова // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 18–22.
4. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.05 / Кагановська Олена Марківна. – К., 2003. – 502 с.
5. Каратеева Г. М. Текстовий концепт ПОДОРОЖ у французькій постмодерністській прозі (на матеріалі творів Ле Клезіо) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Каратеева Ганна Михайлівна. – К., 2008. – 298 с.
6. Мельничук О. А. Аномальний мир роману Б. Виана “Пена дней” и авторская картина мира / О. А. Мельничук, Т. Ю. Бушков // Язык. Человек. Картина мира : материалы Всерос. науч. конф., 27 сент. 2000 г., Омск. Ч. 2 / отв. ред. М. П. Одинцова ; Омский гос. ун-т. – Омск : Изд. ОмГУ, 2000. – С. 116–119.
7. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Ніконова Віра Григорівна. – К., 2003. – 502 с.
8. Le Nouveau Petit Robert: Dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P. : Dictionnaires Le Robert, 1997. – [Version électronique].

Джерела ілюстративного матеріалу

1. **Beckett, AG :** Beckett S. En attendant Godot // Théâtre français d'aujourd'hui : в 2-х т. / [сост. и биогр. справки о писателях Л. Зониной]. – М. : Прогресс, 1969. – Т. 1. – С. 248–380.

2. **Beckett, BJ** : Beckett S. Oh les beaux jours / S. Beckett // Oh les beaux jours suivi de Pas moi. – P. : Minuit, 2006. – P. 6–77.
3. **Beckett, FP** : Beckett S. La fin de partie / S. Beckett // Théâtre I : En attendant Godot. Fin de partie. Acte sans parole I. Acte sans parole II. – P. : Minuit, 1991. – P. 140–216.
4. **Ionesco, Ch** : Ionesco E. Les chaises / E. Ionesco // Les chaises suivi de L’impromptu de l’Alma ou le caméléon du berger. – P. : Gallimard, 1958. – P. 7–87.

Ел. адреса: andriyevska_vv@mail.ru

Статтю подано до редколегії
25.03.2011 р.